

Sammenfatning

Denne sammenfatning indeholder analyseresultaterne fra tre delundersøgelser 1) interviews med børn og forældre om deres oplevelse og håndtering af at leve med knap økonomi 2) stilskrivning i folkeskolens 9.-10. klassesetrin om hvad der er vigtigt for at børn og unge har det godt, og hvordan det påvirker børn og unge, når familien har for få penge og 3) tegninger fra 11-12-årige børn om, hvordan det er at være barn i en familie med henholdsvis mange og få penge.

I udvælgelsen af familier til interviewundersøgelsen har kriteriet været, at en eller begge forældre modtager offentlig hjælp, fordi de ikke selv er i stand til at skaffe sig og sin familie det nødvendige til livets opretholdelse, fx trangsvurderet hjælp, som udmåles efter et skøn med det nødvendige til underhold samt til husleje og forbrugsafgifter. Kontakten til familierne er etableret via socialforvaltninger, arbejdsformidlinger og skoler. De børn, der har skrevet stile og lavet tegninger repræsenterer ikke specifikke indkomstgrupper, men er udvalgt blandt almindelige skoleklasser og fritidsordninger i det grønlandske samfund.

Et centralt begreb i rapporten er *børneperspektiv*. At antage et børneperspektiv vil sige at sætte børn i fokus og søge viden om, hvordan verden ser ud set med deres øjne, dvs. hvordan de selv forstår og oplever deres omverden og de vilkår, de lever under.

Et andet centralt begreb er *afsavn*, som skal forstås i relation til begrebet fattigdom (Townsend 1987). Fattigdom skal forstås relativt, dvs. i forhold til de normer, der eksisterer i det samfund, man lever i. Fattigdom opstår, når eksempelvis børn og deres forældre lider en række materielle og sociale afsavn, fordi de på grund af familiens knappe økonomi er nødsaget til at leve afvigende fra den almene livsstil, som eksisterer i samfundet.

Denne rapport indeholder et børneperspektiv på fattigdom og afsavn. Det indebærer at spørge børn, hvordan de mener, det påvirker børn at vokse op i familier med knap økonomi.

Interviews med børn og forældre i familier med knap økonomi

Der er foretaget 24 semistrukturerede interviews med børn (16 piger og 8 drenge) i alderen 10-16 år, og 22 interviews med børnenes forældre fordelt på 17 familier i henholdsvis hovedstaden, Nuuk, samt byer og bygder i Nordgrønland. Alle forældre og børn, der er interviewet, er født i Grønland. Interviewene er foregået gennem tolk.

Forældrenes oplevelse af og strategier i forhold til familiens økonomiske knaphed

For at få en forståelse for den kontekst, børnene vokser op i, følger først et sammendrag af forældrenes beskrivelse af familiens daglige levestandard, hvilke økonomiske strategier, de benytter, deres oplevelse og håndtering af at leve med knap økonomi samt hvordan de mener, familiens økonomiske situation påvirker deres børn i dagligdagen.

Forældre føler sig i større eller mindre grad økonomisk pressede, og oplever at den knappe økonomi er en begrænsning for dem i hverdagen. Begrænsningerne kommer til udtryk på forskellig vis og med varierende indflydelse på familiernes daglige liv.

Overraskende mange forældre giver udtryk for, at knapheden er så markant, at det kan mærkes helt ned til nødvendige indkøb til at dække de mest basale behov, det vil fx sige indkøb af madvarer og olie til at varme hjemmet op. Nogle forældre oplever ikke, at den økonomiske knaphed præger dem meget ved dagligvareindkøb, men først når der skal købes andre ting. De fleste nævner i den sammenhæng, at de har svært ved at få råd til tøj til børnene. Der, hvor den knappe økonomi for alvor kan mærkes, er ved større eller uforudsete udgifter, som er nødvendige for familiens økonomi og velbefindende.

De fleste familier i undersøgelsen oplever en permanent utilstrækkelighed, forstået på den måde, at pengene sjældent rækker til sidst på måneden (eller sidst i 14. dages perioden), og hverdagen er præget af mere eller mindre bevidste prioriteringer og økonomiske strategier. En af de strategier, forældrene benytter sig af, er afholdenhed. Det indebærer, at forældrene kun køber det mest nødvendige og økonomiserer med familiens forbrug. En anden strategi er undvigelse. Den indebærer, at forældre og børn ikke deltager i sociale sammenhænge med familie, venner eller i fritiden, som koster mere, end de har råd til. De fleste forældre har ikke de fornødne økonomiske midler at planlægge med, og derfor ender det tit med akutløsninger. Strategien er en konsekvens af, at forældrene bruger pengene, mens de er der. Akutløsninger resulterer ofte i, at mange ting bliver dyrere. Forældrene benytter også en strategi, der kan betegnes som kompenserende indkøb. Denne strategi er kendetegnet ved, at forældrene bruger pengene på børnene, så de i videst mulig omfang kan have det som andre børn. Enkelte forældre fortæller, at de for at sikre mad på bordet, benytter sig af hvad man kan kalde gråzoneløsninger eller alternative økonomiske strategier, som supplerer den offentlige hjælp. Det drejer sig fx om salg af hjemmelavet brød eller husflid.

De fleste forældre giver udtryk for, at de føler sig pressede, og at deres økonomiske situation påvirker deres humør negativt. Nogle forældre har dertil problemer med helbredet, enten psykisk i form af nedtrykthed og angst, eller fysisk i form af sygdom eller skader. Alkoholmisbrug er ikke et gennemgående kendetegn for forældrene i undersøgelsen, men det gælder for nogle af forældrene, at de har haft eller i perioder har et problematisk alkoholindtag eller et decideret misbrug. For disse familier er der tale om mere komplekse sociale problemer, som ikke alene er forårsaget af knappe økonomiske ressourcer.

Enkelte forældre føler sig mindre pressede og har et socialt overskud, der gør familiens økonomiske situation mere håndterbar. Om forældrene føler sig mere eller mindre presset af den knappe økonomi, afhænger især af, om de står alene med familiens problemer. De forældre, der får hjælp fra familie og venner, uden at det bliver forventet, at de skal betale lånte penge tilbage, oplever sig som mindre pressede. Det gælder også de forældre, der kan se forandringer for sig inden for den nærmeste fremtid, fx i forbindelse med et nyt arbejde. De forældre, der modsat ikke har mulighed for at hente hjælp nogen steder fra, eller øjner positive perspektiver for familiens økonomi, giver udtryk for, at de føler sig stressede, og at de føler sig presset både fra omverdenen og af deres egne forventninger til sig selv. Der er ingen forskel på, om familierne får hjælp fra familie eller venner i forhold til om de bor i hovedstaden, by eller bygd.

De fleste forældre giver udtryk for, at deres børn er mærkede af familiens økonomiske situation. De oplever, at børnene lægger mærke til, at de mangler mad, og at de bliver kede af det og misundelige, fordi de ikke har samme muligheder og levevilkår som deres jævnaldrende. Enkelte forældre mener ikke, at deres børn lægger mærke til, at de mangler penge. Enten fordi de ikke taler med børnene om det, eller fordi de får økonomisk hjælp fra deres familie, og har mulighed for i større eller mindre grad at afskærme deres børn fra at lide afsavn. Flertallet af forældrene i denne undersøgelse har familie og venner i samme knappe økonomiske situation, og har følgelig ikke mulighed for at låne penge uden at det forventes, at de betales tilbage, og de har dermed ringe muligheder for at afskærme deres børn fra at lide afsavn.

Børns oplevelse og håndtering af familiens knappe økonomi

Nedenfor følger et sammendrag af børnenes beskrivelser af følgende emner: Fritid; skole og mobning, venskaber; lommepenge og fritidsjob; familieliv, ferier og fødselsdage; mad, tøj og bolig. Desuden sammenfattes og diskuteres børnenes bevidsthed om og håndtering af familiens økonomiske knaphed.

Fritid

Børnene har forskellige muligheder for at deltage i organiserede fritidsaktiviteter, dvs. aktiviteter, de går til hver uge. De fleste børn har begrænset mulighed for at deltage i en organiseret fritidsaktivitet på grund af familiens knappe økonomi. De har hverken råd til kontingent, det udstyr der skal bruges til forskellige sportsgrene, eller til at betale for de ture, som forskellige fritidsaktiviteter indebærer. At være hindret i at deltage i organiserede fritidsaktiviteter, der koster penge, indebærer, at børnene er afskåret fra på lige fod med andre børn at indgå i sociale fællesskaber, som er indeholdt i organiserede fritidsaktiviteter. Enkelte børn har imidlertid haft mulighed for at deltage i fritidsaktiviteter, som enten er betalt af offentlige instanser eller private aktører.

Nogle børn giver udtryk for, at fritidsaktiviteter ikke har deres interesse, eller at de ikke har tænkt nærmere over, om de har lyst til at gå til noget i deres fritid. Det gælder også børn, hvor familien tidligere har haft råd til at betale for deres deltagelse i fritidsaktiviteter, og børn som er vidende om, at deres klassekammerater går til en sportsgren. Når børnene giver udtryk for ikke at have interesse for fritidsaktiviteter kan det være et udtryk for, at de afstemmer deres ønsker til familiens økonomiske situation, og således allerede på forhånd ekskluderer sig selv fra at deltage i fritidsaktiviteter. Men det kan også skyldes, at der simpelthen ikke er tilbud om fritidsaktiviteter, fx i den bygd hvor barnet bor. Flere bygdebørn påpeger således, at de savner muligheden for at gå til fritidsaktiviteter.

Børnene i undersøgelsen er også afskåret fra andre aktiviteter i deres fritid. Flere af børnene vil gerne have en computer, men en sådan udgift ligger langt uden for familiernes økonomiske formåen. Børnene ønsker sig også bekostelige ting til udendørsaktiviteter med andre børn, særligt cykler, men også ski og snowboard står højt på børnenes ønskeliste. Børnenes ønsker kommer ikke ud af ingenting. Deres udsagn vidner om, at de tager udgangspunkt i målestokken for, hvad de ved, andre børn har. De materielle afsavn gør, at børnene ikke kan udøve de aktiviteter, de har lyst til og bliver dermed en barriere for deres udfoldelsesmuligheder.

Børnene har også muligheder i deres fritid, som er kendetegnet ved ikke at koste penge. Der er flere af disse aktiviteter, som er gennemgående for næsten alle børn i undersøgelsen. Fælles for de fleste børn er, at de bruger meget af deres fritid på at være udenfor sammen med venner og søskende. De går ture sammen, leger, spiller fodbold og andre boldspil. Men børnene bruger også en del af deres fritid indenfor på at se fjernsyn og dvd.

Skole og mobning

Flertallet af børnene i undersøgelsen giver udtryk for ikke at trives optimalt eller decideret mistrives i en classesammenhæng. Det skyldes, at børnene er uden for det sociale fællesskab i klassen, og at de oplever at blive mobbet. Kun tre børn i undersøgelsen fortæller, at de aldrig er blevet mobbet. De resterende børn deler sig i to grupper.

Den ene gruppe børn bliver ikke mobbet så tit, og mobningen er ifølge dem selv ikke så alvorlig. Denne form for mobning kan betegnes som let mobning, mens den anden gruppe børn er udsat for, hvad man kan kalde svær mobning. For denne gruppe børn gælder, at de bliver mobbet ugentligt, og at mobningen forårsager, at de bliver kede af det og isolerer sig. Mobning, som denne gruppe børn udsættes for, er af mere grov karakter. Den er ikke alene verbal, men ofte også af fysisk karakter.

Fælles for gruppen af børn, der bliver udsat for svær mobning er, at de ikke har et positivt syn på forholdet til deres klassekammerater. De har ingen venner fra klassen og har svært ved at indgå i en social sammenhæng. Den mistrivsel, som de børn, der bliver mobbet, mærkes af, er tillige i nogle tilfælde kombineret med faglige vanskeligheder.

De fleste børn i undersøgelsen oplever ikke, at mobning i klassen skyldes, at nogle elever har færre penge end de andre børn. De fortæller, at mobningen indebærer, at de selv og andre elever bliver kaldt grimme og ubehagelige ting. Få af børnene oplever imidlertid, at mobning også er forbundet med ulighed i adgang til materielle goder. Fx fortæller en pige, at i hendes klasse bliver man mobbet, hvis man ikke har råd til en mobiltelefon. Mobning i classesammenhæng, som børnene i denne undersøgelse, beskriver den, synes således at være en kompleks størrelse, som både rummer aspekter af økonomisk ulighed, men også forhold af mere social karakter.

Selv om børnene ikke trives optimalt eller mistrives i sociale sammenhænge i skolen, er flere opmærksomme på vigtigheden af at gå i skole, og nogle af børnene giver udtryk for at have planer om at videreudanne sig. For enkelte børn skyldes deres opmærksomhed, at deres forældre indpoder dem, at det er afgørende, at de lærer noget og passer deres skole for at få andre muligheder end de selv har haft, og ikke ender som ufaglærte med ringe jobmuligheder og en ustabil indtægt til følge. Andre børn har ingen tanker om, hvad de vil i fremtiden. Det er overvejende yngre børn, for hvem videreuddannelse og job ligger langt ude i fremtiden, men også få af de ældre børn giver udtryk for ikke at have nogen ide om, hvad de gerne vil i deres liv. Disse unge synes at være præget af apati og en manglende tro på fremtiden.

Venner

Ifølge børnene har de venner, som de er sammen med i deres fritid. Vennerne er oftest ikke fra børnenes klasse, men fra skolen eller det område, de bor i. Børnenes udsagn vidner om, at de typisk finder sammen med børn, der er fra familier med samme økonomiske vilkår som dem selv. Alligevel mener de ikke, at penge har nogen betydning for, hvem man er venner med. Børnenes valg af venner, som overvejende lever under samme økonomiske vilkår som de selv, synes altså at være ubevidste valg, idet børnene tilsyneladende ikke tænker over, at ulige økonomiske forhold kan have en selekterende betydning i forhold til, hvem man er venner med.

Det gælder for de fleste børns venskaber, at de er karakteriseret ved at være flygtige og ustabile. Dette kommer bl.a. til udtryk ved, at børnene fortæller om venner, som de lige har mødt, om venner de er ved at miste og om venskaber, der brydes. Enkelte børn skiller sig ud, idet de har venner, som de har kendt siden barndommen.

Flere børn i undersøgelsen har ikke venner på besøg hjemme hos sig selv. Når de bliver spurgt, om de har lyst til at have venner på besøg hjemme, svarer enkelte børn meget klart "nej" og giver udtryk for ikke at ønske at uddybe nærmere. For disse børn er det et bevidst fravalg ikke at have venner på besøg. Men for de fleste af børnene er der ikke tale om et bevidst fravalg. De vil gerne have venner på besøg, og forstår ikke, hvorfor det ikke sker.

Denne undersøgelse peger på, at mulighederne og rammerne for børnenes samvær, er af betydning for, om de mest er hos andre venner eller har venner med hjemme på besøg. Nogle børn er mest hos deres venner, fordi de der har mulighed for at lave andre aktiviteter, fx at spille på computer. Tages rammerne for børnenes samvær i betragtning, er det afgørende, at stort set alle børn i undersøgelsen deler værelse med søskende og i nogle tilfælde også med deres forældre, og at de fleste giver udtryk for gerne at ville have deres eget værelse, bl.a. så de kan invitere venner med hjem. Ved ikke at få venner på besøg, kan børnene samtidig bidrage til at opretholde et billede af en nogenlunde normal levestandard ud ad til.

De yngre børn har generelt svært ved at svare på, hvad de godt kan lide ved deres venner, måske fordi det ikke er noget, de tænker over, men som bare er et vilkår. For de lidt ældre drenge handler det om, at vennerne er sjove at være sammen med, og for de ældre piger, at vennerne er nogen, de kan stole på og snakke om problemer med. Det er hovedsageligt de ældre børn, der giver udtryk for at have problemer, og det er også primært dem, der taler med deres venner om

problemer. Et par af de ældste børn i denne undersøgelse skiller sig ud ved ikke at have venner, som de kan tale med om deres problemer.

Lommepenge og fritidsjobs

Fælles for børn i familier med knap økonomi er, at de fortæller, at de i mindre omfang end deres jævnaldrende får lommepenge, og at de i nogen perioder ingen lommepenge får.

Om børnene får lommepenge og hvor mange de får er afhængig af forældrenes økonomiske situation. Børnene fortæller samstemmende, og i lighed med deres forældres udsagn, at når deres forældre har penge, så får de lommepenge, lige fra 20 – 50 kr. om dagen. Enkelte børn får lommepenge regelmæssigt, men ikke af de(n) forældre, de bor hos. De børn, der får et fast beløb i lommepenge og med bestemte tidsrum, får det af bedsteforældre, eller en forælder, som de ikke bor sammen med.

Alle børnene bruger deres lommepenge til at købe slik, chips, kager og sodavand. En del børn fortæller også, at de køber mad for deres lommepenge i frokostpausen i skoletiden. Børnene ved, at man skiller sig ud, når man ikke kommer i "butikken", og beskriver det at kunne købe slik, sodavand o.l. som en afgørende markør til at se forskel på, om familier har for få penge eller rigelig med penge.

At få lommepenge giver børnene mulighed for at deltage i det sociale fællesskab, der er omkring at gå i "butikken" og købe slik, sodavand o.l., både i og efter skoletid. Det giver dem tillige mulighed for på et synligt parameter ud ad til at demonstrere, at de ikke afviger fra normen, men er som andre børn. De børn, der ikke får lommepenge, er modsat afskåret fra denne mulighed. Fordi fællesskabet omkring at købe ind i "butikken" af børnene bliver betragtet som et centralt aspekt i det sociale liv både for børn i hovedstaden, byer og bygder, bliver det afgørende for børnenes følelse af at være med eller ikke være med i fællesskabet.

Det er primært de ældste børn i undersøgelsen, der har haft eller har et job i deres fritid. Flere af de lidt ældre børn vil også gerne have et fritidsjob. For børnene er et fritidsjob ikke et individuelt projekt. Motivationen for at få et job er for hovedparten af børnene tæt forbundet med et ønske om at ville hjælpe familien økonomisk. Børnene udviser bekymring for familiens situation, og forsøger at hjælpe til, så godt de kan. Mest af alt handler det om at spæde det ekstra til, der giver familien råd til at købe tilstrækkelige daglige fornødenheder som mad. Det at tjene deres egne penge vil også gøre eller gør dem i stand til at købe de ting, de gerne vil have, og som andre børn har. De

ældre børns jobs kan i vid udstrækning medvirke til at afskærme dem selv, og i nogen grad deres søskende og forældre fra at opleve afsavn i hverdagen i form af daglige fornødenheder som mad.

Denne undersøgelse viser, at lomme penge og arbejde giver børnene et selvstændigt økonomisk handlerum. Andre undersøgelser viser, at dette har en positiv betydning for børns selvbillede (Harju 2005). Børn, der oplever at have et begrænset økonomisk handlerum, har modsat sværere ved at opretholde et positivt selvbillede. Lomme penge og løn bruger børnene til at købe ting, som de ønsker sig, hjælpe familien økonomisk og til at gå ud med venner. For børnene er det at have et økonomisk handlerum derfor også vigtigt i forhold til at kunne opretholde sociale relationer. Men et fritidsjob kan modsat have som effekt, at børnene får mindre tid til deres venner, og det kan påvirke deres skolegang negativt, fx i form af mindre tid til lektier og træthed. Den yderste konsekvens kan være, at et barn udmeldes af skolen. En dreng fortæller fx, at han er gået ud af skolen for at få et arbejde, så han kan hjælpe sine forældre økonomisk.

Familieliv, ferier og fødselsdage

For nogle børn i undersøgelsen synes det svært at svare på, hvad de laver sammen med deres familie. De enten trækker på skuldrene eller svarer ved ikke, når de bliver spurgt, om de laver andre ting sammen end at se fjernsyn eller dvd, som størstedelen af børnene beskriver, de gør. Dette kan være et udtryk for, at familien ikke er sammen om specifikke aktiviteter. For andre børn synes det lettere at beskrive samværet med deres familie. Disse børn fortæller bl.a., at de tager på ture sammen i fjeldet, på havet eller går i biografen, eller at de hjælper til derhjemme med huslige gøremål.

Flertallet af børnene har ikke lyst til eller kan ikke svare på, om de kunne tænke sig at lave noget andet med deres familie, end det de gør. Dette kan være et udtryk for, at de er loyale over for deres forældre, og afstemmer deres forventninger til, hvad der er muligt inden for familiens økonomiske rammer og i forhold til det sted, de bor. Mens nogle forældre direkte giver udtryk for, at familiens muligheder for at lave aktiviteter sammen er begrænset af økonomi, italesætter børnene altså ikke på samme måde deres oplevelse af at være begrænset. De få børn, der sætter ord på deres ønsker til, hvad familien skal være (mere) sammen om, beskriver typisk aktiviteter, som involverer, at familien er sammen på tur, fx ud at sejle eller i svømmehallen.

At familien er omdrejningspunktet for børnene, er der ikke nogen tvivl om. De fleste børn giver udtryk for en glæde ved at tilbringe tid sammen med familien, og et ønske om mere samvær. Børnene giver udtryk for, at de bedst kan lide perioder eller situationer, hvor positivt samvær i

familien har en fremtrædende rolle. At være meget sammen med, være åben og at kunne tale sammen i familien, beskrives af flere af børnene i undersøgelsen som afgørende for, at de selv og at børn generelt kan have det godt.

De lidt ældre børn giver udtryk for sjældnere at være sammen med deres familie, fordi de i deres fritid prioriterer at være sammen med venner, og for enkelte børns vedkommende, fordi de fravælger at være hjemme på grund af en negativ stemning i familien. For nogle af børnene i denne undersøgelse er familielivet ud over økonomiske begrænsninger, også præget af forældrenes personlige problemer, som betyder et manglende socialt overskud til at være sammen med børnene om noget.

Kun få af børnene har været på ferie med deres familie. De børn, der har været på ferie med deres familie, har kun været det en enkelt gang, og ferien har været betalt af en arbejdsgiver eller gennem tilskud fra kommunen. Flertallet af børnene i undersøgelsen har hverken i eller uden for ferieperioder været væk fra det lokalområde, de bor i. For nogle af disse børn betyder sommerferie at lave det samme, som de altid gør, mens det for andre børn involverer lidt flere fælles oplevelser i familien, fx at sejle til en anden bygd og besøge familie. Nogle få børn har haft alternative feriemuligheder uden om forældrene, fx sammen med bedsteforældre eller på en gratis børnelejr. Et enkelt barn arbejder i alle sine ferier for at tjene penge til familien.

De børn, der har været på ferie, eller kender til klassekammerater, der tager på rejser med deres familie, giver i højere grad end andre børn udtryk for, at de ønsker at komme på ferie og opleve andre steder med deres familie. De børn, der aldrig har været uden for det lokalområde, de bor i, har ikke i samme grad forhåbninger eller ønsker om at komme ud at rejse. Børnene synes på den måde at afstemme deres forventninger i forhold til familiens økonomiske situation, deres erfaringer med at rejse og til normen i klassekammeraternes familier.

Kun et enkelt barn fortæller, at familien ikke fejrer hendes fødselsdag. Flertallet af børnene afholder fødselsdag ved at invitere familie og i nogle tilfælde også venner til kaffemik. Ingen af børnene har haft inviteret hele klassen til fødselsdag, men fortæller, at andre i klassen har. For nogle af børnene er det et ønske også at afholde fødselsdag for klassekammeraterne, men andre børn giver udtryk for ikke at have lyst til, at klassen kommer på besøg hjemme hos dem.

Børnene ønsker sig forholdsvis dyre ting af deres forældre, fx mobiltelefon, mp3 afspiller, play station spil mv., men får typisk ting, som er billigere og ofte også nødvendige i dagligdagen, særligt

tøj. Nogle af børnene er bevidste om, at de ikke får deres ønsker opfyldt, fordi forældrene ikke har råd til det, mens andre børn giver udtryk for ikke at have tænkt over eller have lyst til at snakke om det.

Mad, tøj og bolig

Flere børn lægger mærke til, at familien ind imellem mangler mad. Det stemmer overens med, at deres forældre fortæller, at de har svært ved at få råd til mad sidst på måneden (eller sidst i 14 dages perioden). Nogle børn giver udtryk for, at de ikke altid får mad nok, hverken derhjemme eller med i skole. Børnene bliver opmærksom på manglen på mad i forskellige situationer, fx når de oplever, at der ikke er mad nok til aftensmad, eller at de ikke får mad med i skole. Børnenes måde at håndtere det på er forskellig. For nogle børn er det ikke altid at få mad nok et vilkår, som de giver udtryk for ikke at kunne gøre noget ved. Andre børn forsøger aktivt at håndtere situationen, fx ved at spise hos venner eller familie, eller ved at få sig et job efter skole for at kunne hjælpe familien økonomisk til køb af daglige fornødenheder såsom mad.

Børnene har forskellig adgang til tøj. De yngre børn har som regel tøj nok, idet de ofte kan arve tøj fra deres ældre søskende eller ikke har noget imod at få tøj fra genbrugsbutikker. Heller ikke de ældste børn giver udtryk for at mangle tøj, bl.a. fordi de finansierer deres tøj gennem fritidsjobs. De børn, der giver udtryk for at mangle tøj, er således overvejende børn, der placerer sig i midten, dvs. børn, som er blevet for "gamle" til at arve tøj og for unge til at selv at tjene penge. For de børn, der giver udtryk for at mangle tøj, handler det i de fleste tilfælde om at have noget at skifte med. At tøj har betydning ses, når børnene bruger det som indikator til at beskrive, om børn er fra familier med få eller mange penge. Nogle børn fortæller således, at børn, der hyppigt får nyt tøj af deres forældre, har mange penge. Når børnene i undersøgelsen plager deres forældre om noget, er det derfor heller ikke overraskende i flere tilfælde tøj, de plager om.

For mange af de børn i undersøgelsen, der udtrykker utilfredshed med deres boligforhold, handler det om, at boligen er for lille til at rumme hele familien. De fleste børn i undersøgelsen bor på værelse med deres søskende, og nogle sammen med deres forældre. Børnenes utilfredshed med boligen handler ikke alene om pladsforhold, men også om boligens beskaffenhed. Udsagn om utilstrækkelige boligforhold er i denne undersøgelse kendetegnende for flertallet af bygdebørnene, men gælder også for nogle af bysbørnene og et enkelt barn fra hovedstaden. De fortæller om utætte huse, hvor det trækker ind, om fugt om sommeren og islag om vinteren indenfor i huset. For nogle få børn i undersøgelsen har utilstrækkelige boligforhold ikke handlet om boligens tilstand, men om i det hele taget at have tag over hovedet.

Børnenes bevidsthed om og håndtering af familiens knappe økonomi

Børnene er i større eller mindre grad bevidste om familiens knappe økonomi. Dette viser sig på flere måder. Nogle børn udtrykker bekymring for, at familien ind imellem mangler mad, og gør deres bedste for at hjælpe til, fx ved at få sig et fritidsjob. Andre børn afstemmer deres forventninger til familiens økonomiske knaphed, og giver udtryk for ikke at have ønsker om at deltage i fritidsaktiviteter eller tage på ferie sammen med familien.

Børnenes bevidsthed stiger generelt med alderen, og de ældste børn synes således mere bevidste om familiens økonomiske knaphed end de yngre børn. De ældre børn fortæller, at de ikke længere spørger deres forældre om penge til noget og giver udtryk for at ville klare sig selv. De yngre børn fortæller enten, at de er ligeglade, eller at de plager deres forældre, hvis de ikke kan få det, de gerne vil have. At give udtryk for at være ligeglad kan være en måde at beskytte sig mod at føle afsavn. Forældrene oplever, at deres børn - især de ældre - forstår og accepterer, at de ikke kan få det samme som andre børn. Hos børnene kommer dette til udtryk som, at de afstemmer deres behov og ønsker til familiens knappe økonomi. De lærer at leve med afsavn, og international forskning viser, at det at leve i afsavn også mindsker børns umiddelbare forventninger og stræben i livet (Shopshire & Middleton 1999).

Børnenes syn på familiens økonomiske situation formes i forhold til det omgivende samfund, og i denne sammenhæng er normen for både materielt og socialt forbrug hos jævnaldrende et afgørende parameter. Børnene måler og vejer deres egen situation i forhold til andre børn. De fortæller, hvordan de lægger mærke til, at andre børn har flere penge, fx fordi deres familie har bil, eller fordi de har råd til at gå i butikken hver dag mv. På den ene side nedtoner børnene deres forventninger og afstår fra at ville have og gøre de samme ting, som deres jævnaldrende. Men på den anden side forårsager det umiddelbare pres, børnene oplever som følge af, hvad der er normen hos deres jævnaldrende, at de også i flere sammenhænge giver udtryk at ønske sig det samme som andre børn.

Børnenes måde at håndtere den økonomiske knaphed på varierer. Nogle børn håndterer situationen aktivt mens andre børn håndterer situationen passivt. En aktiv håndtering viser sig fx ved, at børnene får sig et fritidsjob, sparer penge op eller deltager i gratis fritidsaktiviteter for børn. De børn i undersøgelsen, der håndterer situationen aktivt, har hvad man kan kalde en problemløsende tilgang. De børn, der omvendt håndterer situationen passivt, har hvad man kan kalde en undvigende tilgang. De forsøger på et mere eller mindre bevidst plan at overbevise sig

selv om, at de hverken har behov, ønsker eller forventninger. En passiv håndtering viser sig fx ved, at børnene ikke spørger deres forældre om noget, hverken ting, oplevelser eller lommepenge, eller ved, at de giver udtryk for ikke at have overvejet at deltage i fritidsaktiviteter eller have venner med hjem på besøg. De har lært at kontrollere sig selv og at være foruden både ting og oplevelser, og det kan ifølge andre undersøgelser føre til apati og social isolation (se Harju 2005). En passiv håndtering er som følge heraf forbundet med flere psykologiske problemer sammenlignet med en aktiv håndtering.

Børnenes bevidsthed om familiens økonomiske situation bevæger sig også ind på mere følsomme områder, såsom hvordan den præger stemningen i hjemmet. Nogle børn giver udtryk for, at deres forældres humør er negativt påvirket af, at de mangler penge. Andre børn derimod har lagt mærke til, at deres forældre på trods af økonomiske begrænsninger bevarer et socialt overskud. Enkelte børn giver udtryk for, at det er lettere at leve med knap økonomi, når de indgår i åbne og positive familierelationer, og at det vigtigste er at føle sig elsket af sine forældre.

Stile fra elever i 9.-10. klasse

71 elever i 9.-10. klasse fra hovedstaden samt byer og bygder i Nordgrønland har svaret på, hvordan de mener, det påvirker børn og unge, når familien har for få penge, og hvad der er vigtigt for at børn og unge har det godt. Elevernes svar på, hvordan de synes, det påvirker børn og unge at leve i en familie, der har for få penge, vidner om, at de er meget bevidste om problemstillingen. For nogle børn skyldes dette, at de selv er barn i en familie med knap økonomi.

Eleverne skriver om, at familier med få penge mangler mad, og hvordan for lidt mad kan medføre, at børnene ikke kan koncentrere sig i skolen. De skriver om, at børnene går i gammelt tøj, fordi forældrene ikke har råd til at give dem noget nyt, og at de derfor bliver mobbet i skolen. De fortæller, at børnenes følelse af skam gør, at de isolerer sig fra andre børn, og at børnene på grund af familiens situation har det dårligt og føler sig magtesløse. De redegør for børnenes begrænsede muligheder, og hvordan dette kan have konsekvenser for dem helt ind i deres voksne liv. Elevernes syn på, hvordan det er at leve som barn i en familie, der har for få penge, svarer på mange måder til, hvordan børn i familier med få penge selv oplever deres situation, både som det kommer til udtryk i interviews med børn i familier med knap økonomi, og i børnenes selvoplevede beretninger i stilene.

Elevernes svar på spørgsmålet om, hvad der er vigtigt for at børn og unge har det godt griber fat i mange forskellige emner. Centralt for eleverne er kærlighed, omsorg og opdragelse fra forældre,

gode venner og at have nogen at kunne tale om problemer med, deltagelse i fritidsaktiviteter og en god skolegang. Men elevernes svar handler også om at have adgang til god og nærende mad og i det hele taget at leve sundt.

Enkelte elever har uopfordret skrevet nogle forslag i forhold til at forebygge eller hindre, at børn lider afsavn i hverdagen på grund af, at familien har for få penge. Elevernes anbefalinger kan læses som en appel til både private og offentlige aktører i Grønland. De handler bl.a. om flere i uddannelse, højere lønninger, lavere priser på dagligvarer, og direkte fokus på børn i tildelingen af offentlige midler.

Tegninger fra børn i 11-12-års alderen

36 børn i alderen 11-12 år fra hovedstaden, byer og bygder i Nordgrønland har udarbejdet tegninger, som illustrerer, hvordan de mener det er at være barn i en familie med henholdsvis mange eller få penge (se tegninger inde i rapporten).

Tegningerne viser, at børnene har en klar opfattelse af, at penge har indflydelse på en families levestandard. Penge enten sætter begrænsninger eller giver muligheder. Tegningerne tager udgangspunkt i børnenes lokale virkelighed, og for nogle børns vedkommende i deres eget liv. Børnene illustrerer levevilkårene for familier med henholdsvis mange og få penge som mærkbart forskellige. De viser, at der ikke alene er forskelle, når det gælder familiers materielle og økonomiske levestandard. Også familiens sindsstemning er påvirket af, om familien har mange eller få penge. Mens familier med mange penge afbildes som glade, bliver familier med få penge skildret som triste, fx fordi de ikke har råd til mad eller tøj.

Analysen viser, at der er tydelige forskelle at spore i børnenes tegninger fra henholdsvis hovedstaden, byer og bygder. Forskelle som kan tolkes som et udtryk for faktiske forskelle på børns levevilkår. En forskel af betydning er, at bygdebørn i modsætning til børn fra hovedstaden, gengiver det at være barn i en familie med henholdsvis mange eller få penge, som et spørgsmål om adgang til basale fornødenheder, såsom mad, mens hovedstadens børn bevæger sig inden for en større materiel målestok, hvor penge overvejende afbildes som værende af betydning for, om familien har råd til et stort hus med mange rum og én eller flere biler.

Perspektivering

Andre grønlandske undersøgelser peger på, at der er sociale forskelle i børns trivsel og levestandard. Mens levevilkårene for grønlandske børn i familier med knap økonomi på den ene

side skal betragtes som unikke, viser denne undersøgelse, at der er mange fællestræk med børn i samme situation fra andre lande, fx Canada, USA og europæiske lande (se Harju 2005). De overordnede fællestræk er, at børnene oplever materielle og sociale afsavn i hverdagen, som giver dem en begrænset mulighed for på lige fod med deres jævnaldrende at deltage i den almene livsstil i det samfund, de lever i. Fælles er også, at børnene er meget bevidste om, at deres familie har få penge og afstemmer deres forventninger til families økonomiske situation. De lærer at leve med afsavn, og international forskning viser, at det mindsker børns umiddelbare forventninger og stræben i livet.